

STUDII

STANDARDUL PROBEI ÎN CAMERA PRELIMINARĂ

DOI:	10.24193/SUBBIur.67(2022).4.2
Data publicării online:	31.05.2023

Anca-Ioana NEGRU*

Rezumat. În prezentul studiu am abordat problema standardului probei în camera preliminară. Mai precis, am stabilit că deși a fost deschisă calea unei veritabile cercetări judecătorești în camera preliminară, legiuitorul a omis să prescrie un standard al probei. Ulterior, am constatat că se impune reglementarea unui standard al probei și că, prin raportare la tradiția *common law*, acesta ar trebui să fie „probe clare și convingătoare”. Pe lângă problema standardului probei în camera preliminară am tratat și sarcina probei, cu privire la care am concluzionat că aceasta aparține procurorului în măsura în care acesta dorește să se folosească pe fondul cauzei de probele obținute în faza de urmărire penală, acesta având obligația să dovedească că au fost obținute cu respectarea principiului legalității și loialității administrării probelor.

Cuvinte cheie: camera preliminară, standardul probei, sarcina probei, dincolo de orice îndoială rezonabilă, preponderența probelor, probe clare și convingătoare

* Cadru didactic asociat, Facultatea de Drept din cadrul Universității Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, avocat în Baroul Cluj, e-mail: anca.negru@law.ubbcluj.ro, <https://orcid.org/0009-0005-8261-3242>.

THE STANDARD OF PROOF IN THE PRELIMINARY CHAMBER

Abstract. In the study we addressed the issue of the standard of proof in the preliminary chamber. More specifically, we determined that although the path to a trial within a trial was opened, the legislature failed to prescribe a standard of proof. We agreed that a standard of proof was required and being inspired by the common law tradition, this should have been "clear and convincing evidence". In addition to the issue of the standard of proof in the preliminary chamber, we also dealt with the burden of proof, and we concluded it belongs to the State as long as they want to introduce to the trial the proof obtained during the criminal investigation phase. The State has the obligation to prove the proof was obtained in compliance with the principle of legality and loyalty.

Keywords: pretrial chamber, standard of proof, burden of proof, beyond a reasonable doubt, preponderance of the evidence, clear and convincing evidence.

Cuprin

I.	Aspecte introductive	57
II.	Standardul probei.....	61
A.	Preponderența probelor (<i>balance of probabilities</i> în dreptul britanic, <i>preponderance of evidence</i> în dreptul american)	63
B.	Dincolo de orice îndoială rezonabilă	65
C.	Probe clare și convingătoare.....	67
III.	Standardul probei aplicabil în camera preliminară	69
IV.	Sarcina probei în camera preliminară.....	73
V.	Concluzii	76
VI.	Bibliografie.....	77

I. Aspecte introductive

Primul aspect care se impune clarificat, este acela de a ști dacă legiuitorul a prescris vreun standard de probă¹ în ceea ce privește camera preliminară, având în vedere că prin raportare la art. 345 alin. (1) C.proc.pen.²

¹ Ideea de a aborda standardul probei în camera preliminară a apărut imediat după finalizarea unui comentariu la o decizie a judecătorilor de cameră preliminară prin care au fost respinse cererile și excepțiile inculpaților care vizau administrarea probelor în faza de urmărire penală cu încălcarea principiului loialității. În cauza respectivă, deși martorii au declarat atât în faza de urmărire penală (cu ocazia reaudierii), cât și în faza de cameră preliminară că au fost amenințați de către procuror și organul de cercetare penală, judecătorii de cameră preliminară au respins cererile și excepțiile formulate, apreciind, printre altele, că martorii au fost încurajați să spună adevărul ori că nu există certitudine cu privire la expresiile folosite de organele de urmărire penală (pentru detalii, a se vedea A.I. NEGRU, *Încălcarea principiului loialității. Amenințarea martorului de către procuror și organul de cercetare penală în faza de urmărire penală*, în *Caiete de drept penal nr. 1/2023* [în curs de apariție n.r.]).

² Articolul 345 alin. (1): „La termenul stabilit conform art. 344 alin. (4), judecătorul de cameră preliminară soluționează cererile și excepțiile formulate ori excepțiile ridicate din oficiu, în camera de consiliu, pe baza lucrărilor și a materialului din dosarul de urmărire penală și a oricăror înscrisuri noi prezentate, ascultând concluziile părților și ale persoanei vătămate, dacă sunt prezente, precum și ale procurorului” (s.n.).

în interpretarea impusă de Curtea Constituțională³, în procedura de cameră preliminară este deschisă calea unei veritabile cercetări judecătorești⁴.

În dreptul pozitiv nu este reglementat vreun prag decizional (standard probator) care trebuie atins pentru ca judecătorul de cameră preliminară să admită cererile și excepțiile formulate de părți sau persoana vătămată ori, din contră, dacă nu este atins să conducă la respingerea cererilor și excepțiilor.

De altfel, legiuitorul nu a înțeles să acorde o importanță aparte standardului de probă, astfel că exceptând standardul *bănuielii rezonabile* (*suspiciunii rezonabile*) pretins pentru efectuarea în continuare a urmăririi penale, precum și standardul *dincolo de orice îndoială rezonabilă* prescris pentru condamnarea inculpatului, celelalte faze, respectiv etape sau stadii din cadrul procesului penal nu cunosc o reglementare expresă a standardului de probă. Așa fiind, pentru punerea în mișcare a acțiunii penale⁵, pentru

³ A se vedea CCR, dec.: 641/2014, M.of: 887 din 5 decembrie 2014, prin care s-a constatat neconstituționalitatea articolului 345 alin. (1) C.proc.pen.. Având în vedere considerentele acestei decizii, art. 345 C.proc.pen. a fost modificat prin L: 75/2016 privind aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 82/2014 pentru modificarea și completarea Legii nr. 135/2010 privind Codul de procedură penală, M.of: 334 din 29 aprilie 2016. Întrucât decizia precitată a fost transpusă trunchiat, textul art. 345 alin. (1) C.proc.pen. a fost declarat neconstituțional prin decizia CCR nr. 802/2017, M.of: din 6 februarie 2018, deoarece administrarea probelor a fost limitată de legiuitor la „înscrisuri noi prezentate”. Pentru detalii referitoare la restructurarea camerei preliminare prin decizia CCR nr. 641/2014 (*supra*), a se vedea A.D. BĂNCILĂ, *Camera preliminară după Decizia nr. 641/2016 a Curții Constituționale și Legea nr. 75/2016. Noile caracteristici ale procedurii și consecințe practice*, în *Dreptul* nr. 9/2016, p. 20-28.

⁴ A.I. Negru, *Administrarea și aprecierea probelor în procesul penal*, Editura Universul Juridic, București, 2022, p. 131; A se vedea și M. MAREȘ, A. ȘANDRU, *Administrarea mijloacelor de probă în faza camerei preliminare*, în *Dreptul* nr. 9/2018, p. 183.

⁵ Punerea în mișcare a acțiunii penale este reglementată de trei articole din Codul de procedură penală: art. 7, 15 și 309 C.proc.pen.. Articolul 7 C.proc.pen. prevede ca și condiție pozitivă

rezolvarea cauzelor în sensul art. 327 C.proc.pen. – clasarea, renunțarea la urmărirea penală ori trimiterea în judecată, Codul de procedură penală nu prevede expres vreun standard de probă⁶.

pentru punerea în mișcare a acțiunii penale existența probelor „din care rezultă săvârșirea unei infracțiuni”, art. 15 C.proc.pen. face trimitere la existența probelor din care rezultă „presupunerea rezonabilă că o persoană a săvârșit o infracțiune” și, în fine, art. 309 C.proc.pen. pretinde, la fel ca și art. 7 C.proc.pen., să existe „probe din care rezultă că o persoană a săvârșit o infracțiune”. Având în vedere incoerența legislativă, criticată de doctrină (a se vedea Gh. MATEUȚ, *Procedură penală. Partea generală*, Editura Universul Juridic, București, 2019, p. 130), apreciem că nu este prevăzut un standard de probă expres pentru punerea în mișcare a acțiunii penale.

⁶ În sens contrar, respectiv că art. 327 C.proc.pen. prevede standardul suficienței probelor pentru trimiterea în judecată, a se vedea: M. UDROIU, *Sinteze de procedură penală. Partea specială*, Editura C.H. Beck, București, 2020, p. 116. Un alt autor a apreciat că legea procesual penală pretinde același standard pentru trimiterea în judecată ca și pentru condamnarea inculpatului (I. KUGLAY, în M. UDROIU ET AL *Codul de procedură penală, Comentariu pe articole*, Ediția 2, Editura C.H. Beck, București, 2017, p. 1416-1417). Această opinie a fost criticată, pe bună-dreptate, arătându-se că aplicarea standardului *dincolo de orice îndoială rezonabilă* „cade în competența instanței de judecată” (M. UDROIU, *Sinteze ...op.cit.*, p. 116; în același sens a se vedea M. POPA, *Conexiuni între camera preliminară și rezolvarea cauzei de către procuror*, în *Pandectele române*, nr. 3/2017, p. 58-59). Ne raliem unei opinii doctrinare conform căreia suficiența probelor nu reprezintă un standard de probă, deoarece nu prescrie un prag decizional pentru formarea convingerii organului judiciar, ci doar îndeplinirea unor condiții de care depinde exercitarea acțiunii penale (L. CRISTE, *Aprecierea probelor și standardul probei, în procedura comună și în procedura acordului de recunoaștere a vinovăției, din perspectiva dreptului comparat*, în CDP, nr. 4/2018, p. 79). În plus, remarcăm că art. 327 C.proc.pen. pretinde condiția suficienței probelor pentru oricare dintre soluțiile pe care le poate da procurorul (trimitere în judecată, clasarea și renunțarea la urmărirea penală), astfel că nu putem conchide că legiuitorul reglementează același standard de probă pentru soluții diametral opuse, respectiv trimiterea în judecată și clasarea (pentru argumente suplimentare, a se vedea A.I. NEGRU, *Administrarea...*, p. 438-439).

A doua chestiune căreia dorim să îi găsim răspuns vizează necesitatea instituirii unui standard probator în cameră preliminară. Prin raportare la obiectul camerei preliminare⁷, suntem de părere că se impune reglementarea unui standard de probă exclusiv referitor la verificarea legalității/loialității administrării probelor⁸.

Așa fiind, suntem de părere că legiuitorul ar trebui să reglementeze un standard probator în camera preliminară, deoarece se administrează probe cu referire la legalitatea/loialitatea administrării probelor în faza de urmărire penală. Aceste probe (administrare în camera preliminară) trebuie apreciate de judecătorul de cameră preliminară, iar în urma aprecierii probelor, acesta va stabili dacă standardul probator a fost atins și cererile și excepțiile privind legalitatea/loialitatea administrării probelor în faza de urmărire penală vor fi admise sau respinse, după caz.

⁷ Articolul 342 C.proc.pen. care poartă denumirea marginală „Obiectul procedurii în cameră preliminară: Obiectul procedurii camerei preliminare îl constituie verificarea, după trimiterea în judecată, a competenței și a legalității sesizării instanței, precum și verificarea legalității administrării probelor și a efectuării actelor de către organele de urmărire penală”. Pentru o analiză detaliată, pertinentă și critică a obiectului camerei preliminare, a se vedea: I. NARIȚA, *Camera preliminară – sub aspectul neconstituționalității*, în *Dreptul* nr. 5/2014, pp. 175-182.

⁸ Astfel, cum am arătat și cu altă ocazie, în ceea ce privește verificarea regularității rechizitoriului, judecătorul de cameră preliminară va raporta conținutul rechizitoriului la dispozițiile art. 328 C.proc.pen., pentru a stabili dacă acesta este regulat întocmit și conține toate mențiunile impuse de textul legal arătat. Cu referire la legalitatea actelor de urmărire penală, procedul judecătorului de cameră preliminară este asemănător, deoarece legalitatea actului de urmărire penală se stabilește prin raportare la conformitatea acestuia cu textul legal care reglementează întocmirea aceluia act. În acest context, suntem de părere că actul de sesizare a instanței este fie regulat întocmit, fie neregulat întocmit, la fel cum, actul de urmărire penală este fie legal, fie nelegal și deci, nu există stadii intermediare între aceste două stări antagonice, care să justifice un anumit grad de convingere stabilit în funcție de standardul probator (pentru detalii a se vedea A.I. NEGRU, *Administrarea și aprecierea probelor...*, p. 132).

Odată ce am stabilit inexistența unui standard probator în camera preliminară și necesitatea instituirii unui prag decizional, rămâne să stabilim care este standardul adecvat: *preponderența probelor, probe clare și convingătoare* sau *dincolo de orice îndoială rezonabilă*? Deopotrivă, în legătură cu standardul probei trebuie stabilit cine are sarcina probei.

II. Standardul probei

Subliniind „importanța esențială, hotărâtoare a informațiunei, documentării și probațiunei în procesul penal”, profesorul Traian Pop a precizat că „dovezile sunt nervul principal al procesului penal”⁹.

Standardul probei a fost definit de profesorul Mateuț ca fiind „gradul de convingere care trebuie atins de organul judiciar potrivit legii în evaluarea probelor”¹⁰.

Scopul pentru care legea instituie un standard probator este pentru a garanta dreptul la un proces adecvat prin indicarea nivelului de certitudine pe care trebuie să îl aibă judecătorul cu referire la o anumită împrejurare dedusă judecății¹¹.

De cele mai multe ori, standardul probei este privit ca fiind un prag decizional care odată atins permite/impune organului judiciar o anumită soluție. Cu toate acestea, în filosofia dreptului¹² abordarea standardului probei ca fiind un prag decizional a fost echivalată cu „analiza externă” a

⁹ T. POP, *Drept procesual penal. Partea generală*, vol. III, Editura Tipografia Națională S.A., Cluj, 1946, p. 157.

¹⁰ Gh. MATEUȚ, *Procedură penală...*, p. 498; în același sens a se vedea L. CRISTE, *Aprecierea probelor...*, p. 84.

¹¹ Robert A Wainger, *Santosky v. Kramer: Clear and Convincing Evidence in Actions to Terminate Parental Rights*, 36 U. MIAMI, L. REV. 369, 372 (1982).

¹² HOCK LAI HO, *A Philosophy of Evidence Law. Justice in the Search for Truth* 173 (2008).

standardului probei, despre care s-a afirmat că este criticabil deoarece este greu de definit și poate genera inechități dacă nu este abordat corect. Același autor¹³, a propus abordarea internă a standardului probei, respectiv „standardul prudenței”, care presupune rezistență la persuadare care trebuie să crească odată cu gravitatea infracțiunii, altfel spus, cu cât este mai gravă infracțiunea (și consecințele care decurg din condamnare), cu atât prudența și încrederea că acuzația este dovedită trebuie să fie mai mare.

Argumentul extrem de pertinent oferit de acest autor își poate găsi aplicare în *common-law*, însă suntem de părere că în dreptul pozitiv ar trebui să ne raportăm în continuare la standardul probei ca fiind un prag decizional, deoarece dreptul procesual penal român trebuie să asimileze un standard al probei în materie penală controversat (*dincolo de orice îndoială rezonabilă*), despre care s-a afirmat că este la fel de vechi ca și *common law* și care a generat o jurisprudență și o literatură de specialitate foarte bogată.

Având în vedere că art. 103 alin. 2 C.proc.pen. a preluat standardul probei din *common law*, vom face o foarte scurtă prezentare a standardelor de probă folosite în materie civilă și penală în acest sistem. Subliniem încă de la început că standardul probei *dincolo de orice îndoială rezonabilă* este unul dintre cele mai dezbătute subiecte în *common law*, iar referirile pe care le facem nu se pretind, sub nicio formă, a fi exhaustive.

În sistemul britanic sunt cunoscute și aplicate două standarde de probă: *balance of probabilities* (balanța probabilităților) – folosit în materie civilă și *beyond any reasonable doubt* (dincolo de orice îndoială rezonabilă) – standard pretins pentru condamnare în materie penală¹⁴. Sistemul american, pe lângă cele două standarde, cunoaște un standard intermediar – *clear and convincing evidence* (probe clare și convingătoare).

¹³ Pentru detalii, a se vedea HOCK LAI HO, A PHILOSOPHY OF EVIDENCE LAW..., p. 178-185.

¹⁴ ADRIAN KEANE & PAUL MCKEOWN, MODERN LAW OF EVIDENCE 89 (14th ed. 2022).

În cadrul procesului, probele arareori reușesc să formeze convingerea/certitudinea absolută a organului judiciar. De aceea, în doctrina de specialitate¹⁵, s-a argumentat că singura ipoteză plauzibilă este aceea în care i se pretinde judecătorului sau juriului să stabilească a) dacă este probabil să se fi petrecut, b) este foarte probabil să se fi petrecut, c) este aproape sigur că s-a petrecut. În plus, se arată că orice alte ipoteze nu pot fi justificate nici măcar de experiență sau cunoștințe.

A. Preponderența probelor (*balance of probabilities* în dreptul britanic, *preponderance of evidence* în dreptul american)¹⁶

În sistemul britanic acest standard cunoaște denumirea de „balance of probabilities” și este folosit în materie civilă. În general, în doctrina de

¹⁵ J.T. McBaine, *Burden of proof: Degrees of Belief*, 32 CAL. L. REV. 242, 246 (1944).

¹⁶ Din perspectivă istorică, s-a arătat că prima evocare clară și scrisă a acestui standard apare spre sfârșitul secolului XVIII, fără a se putea stabili cu certitudine dacă înainte de acest moment juriul era liber să își aleagă standardul de probă sau dacă exista vreun standard în ceea ce privește convingerea juriul cu privire la faptele care trebuiau dovedite [Pentru detalii a se vedea John Leubsdorf, *The surprising History of the Preponderance Standard of Civil Proof*, 67 FLA. L. REV. 1569, 1582-1583 (2015)]. Același autor subliniază că nu este o coincidență faptul că standardul preponderenței probelor a început să se dezvolte în aceeași perioadă cu standardul *dincolo de orice îndoială rezonabilă* [John Leubsdorf, *The surprising History...*, p. 1601]. Este de menționat că nu doar acest autor face referire la anul 1770 ca fiind anul în care standardul *dincolo de orice îndoială rezonabilă* a fost aplicat în procesele penale [pentru detalii referitoare la originile standardul *dincolo de orice îndoială rezonabilă* a se vedea: Barbara J. Shapiro, *The Beyond Reasonable Doubt Doctrine: Moral Comfort or Standard of Proof*, 2 L. HUMAN. 149, 151 (2008); Randolph N. Jonakait, *Finding the Original Meaning of American Criminal Procedure Rights: Lessons from Reasonable Doubt's Development*, 10 U.N.H. L. REV. 97, 124-130 (2012); George M. III Dery, *The Atrophying the Reasonable Doubt Standard: The United States Supreme Court's Missed Opportunity In Victor V. Nebraska And Its Implications in The Courtroom*, 99 DICK. L. REV. 613, 616-617 (1995).

specialitate¹⁷, pentru a descrie esența acestui standard probator se face trimitere la cauza *Miller v. Minister of Pensions*¹⁸, în care Lord Denning J a explicat nivelul de claritate și convingere pe care probele trebuie să îl furnizeze pentru ca standardul probei să fie atins: „Trebuie să aibă un grad rezonabil de probabilitate¹⁹, dar nu atât de ridicat ca și în cauzele penale. Dacă probatoriul permite tribunalului să afirme « credem că este mai probabil să se fi petrecut, decât să nu se fi petrecut», standardul probei a fost atins, dacă probabilitățile sunt egale, atunci standardul probei nu a fost atins”.

În sistemul american standardul „preponderance of evidence” este folosit, de regulă, la fel ca în dreptul britanic, în materie civilă și este unul dintre cele mai puțin stricte standarde de probă. Acest standard probator presupune ca cel care reclamă o anumită împrejurare să propună și să administreze probe din care să rezulte o probabilitate mai mare că această împrejurare s-a petrecut, decât probabilitatea ca aceasta să nu fi avut loc²⁰. În

¹⁷ ADRIAN KEANE & PAUL MCKEOWN, *MODERN LAW OF EVIDENCE* 88 (14th ed. 2022); în același sens a se vedea John Sorabji, *The English Approach to the Standard of Proof in Civil Proceedings* in *STANDARD OF PROOF IN EUROPE* 249, 255 (2019).

¹⁸ *Miller v. Minister of Pensions* 1947 2 All ER 372.

¹⁹ Standardul probei, în general, se exprimă cu ajutorul probabilităților privind nivelul de convingere. Doctrina a precizat că nivelul de convingere poate fi exprimat între 0 și 1, astfel că o persoană care are un nivel de încredere de 0,1 cu privire la o împrejurare, nu crede că acea împrejurare este adevărată. În schimb, o persoană care o încredere de 0,99 cu privire la o anumită împrejurare, are convingerea aproape absolută că acea împrejurare s-a petrecut. Cu referire la preponderanța probelor, s-a arătat că dacă nivel de convingere este cu puțin peste 0,5 cu privire la fapta dedusă judecătii, atunci reclamantul a câștigat, el fiind și cel care are sarcina probei (pentru detalii a se vedea: Mike Redmayne, *Standards of Proof in Civil Litigation*, 62 *MOD. L. REV* 167, 168 (1999)).

²⁰ În acest sens a se vedea: Kevin M. Clermont & Emily Sherwin, *A comparative View of Standards of Proof*, 50 *AM. J. COMP. L.* 243, 251 (2002); Mark Schweizer, *The Civil Standard of Proof – What Is It, Actually?*, 20 *INT’L J. EVIDENCE & PROOF* 217, 218 (2016); Timothy J.

acest sens, este folosită metafora cântarului pentru a explica aplicarea concretă a standardului preponderența probelor: partea care produce probele a căror greutate determină înclinarea talerului, câștigă procesul, standardul probei fiind satisfăcut²¹.

Alegerea acestui standard de probă în materie civilă este explicată prin raportare la consecințele pe care le-ar produce o decizie eronată. Astfel, dacă în materie penală consecințele unei erori judiciare sunt de cele mai multe ori ireparabile, în materie civilă consecințele sunt de natură pecuniară²².

B. Dincolo de orice îndoială rezonabilă

Dacă standardul preponderenței probelor este specific dreptului civil, standardul „beyond any reasonable doubt” (dincolo de orice îndoială rezonabilă) este specific dreptului penal. Deși nu este furnizată o definiție legală a standardului probei²³, doctrina a arătat că acesta presupune ca

Martens, *Standard of Proof for Preliminary Questions of Fact under the Fourth and Fifth Amendments*, The, 30 ARIZ. L. REV. 119, 122 (1988); J.T. McBaine, *Burden of proof...*, p. 261.

²¹ Michael S. Greger, *Preliminary Questions of Fact for the Judge: The Standard of Proof for Pretrial Admissibility Problems*, 20 Sw. U. L. REV. 453, 461 (1991).

²² Timothy J. Martens, *Standard of Proof for Preliminary Questions of Fact...*, pp. 121-122.

²³ Deoarece standardul probei în materie penală – *dincolo de orice îndoială rezonabilă* – nu este expres definit, în doctrina și jurisprudența americană s-au conturat două opinii diametral opuse: abordarea „say everything” și abordarea „say nothing”. Prima abordare recomandă instruirea juraților laici cu privire la semnificația standardului probei, pe când cea de a doua abordare se opune oferirii oricăror explicații privind standardul probei, motivat de împrejurarea că acesta este manifest și se autodefinește (pentru detalii a se vedea Robert C. Power, *Reasonable and Other Doubts: The Problem of Jury Instructions*, 67 TENN. L. REV. 45, 86-97 (1999)). Unii autori consideră că este contraindicată furnizarea de instrucțiuni cu privire la semnificația conceptului *dincolo de orice îndoială rezonabilă*, deoarece orice încercare de definire a standardului prin parafrazare sau circumlocuție are tendința de a tulbura conceptul

judcătorul să fie aproape sigur că infracțiunea a fost comisă și că acesta a fost comisă de către acuzat. Altfel spus, judecătorul trebuie să aibă un asemenea grad de convingere, încât posibilitatea ca infracțiunea să nu fi fost comisă sau ca acesta să nu fi fost comisă de către acuzat să fie foarte redusă și puțin probabilă²⁴. Doctrina americană a cuantificat²⁵ standardul *beyond any reasonable doubt* ca prezentând o certitudine de 90-95%²⁶.

Originile standardului probei au fost atribuite filosofilor secolului al XVII-lea care au repudiat ideea că o persoană poate cunoaște certitudinea absolută²⁷.

Un reputat autor apreciază că standardul *dincolo de orice îndoială rezonabilă* s-a născut din „anxietatea spirituală” a autorilor implicați în actul de justiție de a nu condamna o persoană nevinovată. Pornind de la morala creștină, condamnarea unei persoane inocente reprezenta un păcat capital, iar standardul probei a fost instituit pentru a convinge jurații că pot găsi

și nicidecum să îl clarifice [Edmund M. Morgan, *Instructing the Jury upon Presumptions and Burden of Proof*, 47 HARV. L. REV. 59, 63 (1993)].

²⁴ Worku Yaze Wodage, *Burdens of proof, Presumptions and Standard of Proof in Criminal Cases*, 8 MIZAN L. REV. 252, 269 (2014).

²⁵ Dreptul britanic se opune cuantificării procentuale a standardelor probatorii, a se vedea ADRIAN KEANE & PAUL MCKEOWN, *MODERN LAW OF EVIDENCE...*, p. 89.

²⁶ David N. Adair, Jr, *House Built on a Weak Foundation – Sentencing Guidelines and The Preponderance Standard of Proof*, FED. SENT'G REP., March/April 1992, p. 293.

²⁷ Filosofi precum John Wilkins, Robert Boyle, Joseph Glanville și John Locke au fost fondatorii și primii membri ai *Royal Society of London*. Aceștia au dezbătut probleme religioase în contextul conflictului existent între catolici și protestanți cu privire la adecvata interpretare a Bibliei, dezvoltându-se ideea probabilităților în interpretarea biblică, fiind astfel înlocuită certitudinea absolută. În acest demers, printre altele, au răspuns și scepticilor care afirmau că este imposibil de atins orice grad de certitudine în materie religioasă sau științifică. Pentru mai multe detalii, a se vedea Theodore Waldman, *Origins of the Legal Doctrine of Reasonable Doubt*, 20 J. HIST. IDEAS 299, 300-303 (1959).

acuzatul vinovat de săvârșirea unei infracțiuni fără să piardă șansa de a se mântui, atât timp cât dubiile avute cu ocazia deliberării nu erau rezonabile²⁸.

Pentru a sublinia diferențele conceptuale între cele două standarde de probă folosite în materie civilă și respectiv penală, a fost furnizat drept exemplu cazul O.J. Simpons. Autorul a adresat următoarea întrebare: „I-a ucis O.J. Simpons pe fosta lui soție Nicole Brown Simpons și pe prietenul acesteia Ronald Goldman?” În procesul penal juriul a răspuns negativ la această întrebare, în schimb un juriu civil a răspuns afirmativ la aceeași întrebare.

Aceste verdicte diametral opuse pot fi conciliate, deoarece cele două jurii au răspuns la întrebări diferite. Astfel, în cadrul procesului penal, juriul a fost întrebat dacă a fost dovedită dincolo de orice îndoială rezonabilă vinovăția lui O.J. Simpons, pe când în cadrul procesului civil, juriul a fost întrebat dacă este mult mai probabil că O.J. Simpons să fi săvârșit faptele decât să nu le fi săvârșit. Astfel, analizând împreună cele două soluții diametral opuse, rezultă că ambele jurii au crezut că O.J. Simpons probabil a săvârșit infracțiunile de omor, existând însă un dubiu rezonabil²⁹.

C. Probe clare și convingătoare

În doctrina americană pentru a explica standardul „clear and convincing evidence” s-au folosit mai multe expresii cum ar fi „clear satisfactory and convincing” (clare, satisfăcătoare și convingătoare), „clear,

²⁸ JAMES Q. WHITMAN, *THE ORIGINS OF THE REASONABLE DOUBT. THEOLOGICAL ROOTS OF THE CRIMINAL TRIAL 2-3* (Yale University Press 2008); pentru o viziune sintetică și critică asupra originii teologice a doctrinei dubiului rezonabil, a se vedea Thomas P. Gallanis, *Reasonable Doubt and the History of the Criminal Trial*, 76 U.CHI. L. REV. 941, 941-964 (2009).

²⁹ Frederick E. Vars, *Toward a General Theory of Standards of Proof*, 60 CATH. U. L. REV. 1, 2 (2010); A.I. Negru, *Administrarea...*, p. 274.

precise and convincing” (clare, precise și convingătoare), „clear and irresistible” (clare și irezistibile), „convincing beyond reasonable controversy” (convingătoare dincolo de controverse rezonabile), despre care s-a afirmat că sunt de o ambiguitate alarmantă³⁰.

Dacă standardul *preponderenței probelor* ar putea fi descris prin sintagma „este mai probabil să se fi întâmplat, decât să nu se fi întâmplat”, standardul *probe clare și convingătoare* ar putea fi sintetizat uzitând sintagma „*more likely than not*” („mult mai probabil să fie, decât să nu fie”)³¹.

Originea acestui standard intermediar a fost atribuită de un autor secolului al XIX-lea, iar dezvoltarea acestuia secolului al XX-lea³². În prima jumătate a secolului al XX-lea standardul era folosit în cazuri care vizau tranzacționarea terenurilor, decăderea din drepturile părintești, contestarea testamentelor etc.³³.

Literatura de specialitate a subliniat că era necesară identificarea unui standard intermediar între cele două extreme: *preponderența probelor* și *dincolo de orice îndoială rezonabilă*, atunci când sunt disputate interese care presupun consecințe mai grave decât „simpla pierdere a unor sume de bani”³⁴. În prezent, standardul intermediar este folosit în cazuri care presupun restrângerea anumitor drepturi libertăți, cum ar fi de exemplu, punerea sub interdicție sau decăderea din drepturile părintești³⁵.

³⁰ J.T. McBaine, *Burden of proof...*, p. 253.

³¹ Anthony LoMonaco, *Disproportionate Impact: An Impetus to Raise the Standard of Proof at Sentencing*, 92 N.Y. L. REV. 1225, 1228 (2017) (n. 19).

³² Bill Vance, *The Clear and Convincing Evidence Standard in Texas: a Critique*, 48 BAYLOR L. REV. 391, 393-396 (1996).

³³ Bill Vance, *The Clear and Convincing Evidence...*, p. 396.

³⁴ Robert A Wainger, *Santosky v. Kramer: Clear and Convincing Evidence ...* op.cit. p. 373.

³⁵ L. CRISTE, *Aprecierea probelor...*, pp. 86-87.

III. Standardul probei aplicabil în camera preliminară

Tăcerea legiuitorului, lipsa jurisprudenței cu privire la standardul probei în camera preliminară³⁶, alături de tendințele adversiale în materia probelor ale Codului de procedură penală, ne determină să căutăm răspuns întrebării „Care este cel mai adecvat standard al probei în camera preliminară?” în doctrina și jurisprudența din *common law*.

În dreptul american se pot ridica obiecții cu privire la probele anterior administrate și care urmează să fie prezentate juriului, acestea purtând denumirea de *preliminary questions of fact*³⁷. Aceste chestiuni urmează a fi

³⁶ Pe bună dreptate s-a arătat că niciun sistem de drept nu poate fi apreciat ca fiind practic dacă standardul și sarcina probei sunt vagi și confuze sau nu sunt comprehensibile pentru cei care trebuie să le aplice (J.T. McBaine, *Burden of proof...*, p. 242).

³⁷ „Preliminary question of fact” s-ar putea traduce prin sintagma „întrebare preliminară factuală” și se referă la chestiunile pe care judecătorul trebuie să le rezolve cu prioritate atunci când se face o obiecție în legătură cu relevanța sau legalitatea probei [a se vedea Stephen A. Saltzburg, *Standard of Proof and Preliminary Questions of Fact*, 27 STAN. L. REV. 271, 271 (1975)]. Este de subliniat că în rezolvarea acestor chestiuni care țin de admisibilitatea probelor juriul nu este consultat. Doctrina a furnizat trei motive esențiale pentru care lucrurile se prezintă astfel: 1) problema admisibilității probelor reprezintă o chestiune de drept, or chestiunile de drept sunt rezolvate de judecător; 2) celeritatea procesului impune ca judecătorul să determine admisibilitatea probelor; 3) colaborarea cu juriul ar putea conduce la înfrângerea scopului pentru care au fost instituite regulile de excludere (pentru detalii a se vedea Charles V. Laughlin, *Preliminary Questions of Fact: A New Theory*, 31 WASH. & LEE L. REV. 285, 285 (1974). Doctrina americană furnizează ca exemple pentru *preliminary questions of fact* următoarele împrejurări: dacă mărturisirea acuzatului a fost voluntară ori dacă probele sunt rezultatul unei percheziții legale (în acest sens a se vedea Michael S. Greger, *Preliminary Questions of Fact for the Judge...*, p. 457. Trebuie, totuși, subliniat că pe lângă aceste exemple clasice care dacă ar fi transpuse în sistemul de drept național, ar putea fi invocate prin intermediul cererilor și excepțiilor în camera preliminară, judecătorul se mai poate pronunța

rezolvate de judecător cu prioritate³⁸, înainte ca probele să fie prezentate juriului în cadrul procesului penal, judecătorul fiind chemat să se pronunțe cu privire la aplicarea regulilor de excludere în materia probelor³⁹.

Este de menționat că nici în dreptul american nu există dispoziții legale care impun un anumit standard al probei în ceea ce privește admisibilitatea probelor anterior prezentării acestora juriului în cadrul procesului penal. Curtea Supremă a S.U.A. a statuat că atât timp cât legea ori Constituția nu prevede un standard de probă, instanțele trebuie să prescrie

și cu privire la chestiuni care țin de relevanța probei în raport de acuzația formulată (această chestiune ar putea fi echivalată cu examenul pe care organul judiciar îl face în baza art. 100 alin. 4 C.proc.pen. și nu are corespondent în camera preliminară) sau cu privire la admisibilitatea declarațiilor făcute pe patul de moarte ori cu privire la capacitatea de a fi martor [în acest sens, a se vedea Ralph C. Barnhart, *The Determination of Facts Preliminary to Admission of Evidence in the Arkansas Courts*, 2 ARK. L. REV. 1, 3-20 (1947)].

³⁸ În *common law*, din perspectivă normativă, doctrinară și jurisprudențială este unanim acceptat că în cadrul procesului cu juri chestiunile de drept sunt soluționate de judecător, pe când chestiunile de fapt sunt tranșate de juriu. Această modalitate de abordare a procesului penal este expresia separațiilor funcțiilor judiciare [pentru detalii referitoare la rezolvarea chestiunilor preliminare privind admisibilitatea probei a se vedea: Ralph C. Barnhart, *The Determination of Facts ...* op.cit. p. 2; Michael S. Greger, *Preliminary Questions of Fact for the Judge...*, pp. 453-454]. Doctrina americană mai veche atribuia soluționarea chestiunilor preliminare privind admisibilitatea probei în exclusivitate judecătorului [SEYMOUR D. THOMPSON, A TREATISE ON THE LAW OF TRIALS IN ACTIONS CIVIL AND CRIMINAL 288-289 (1889)]. Totuși, trebuie menționat că există chestiuni preliminare privitoare la admisibilitatea probei care vizează exclusiv relevanța acesteia, iar cu privire la aceste chestiuni se pronunță juriul [pentru detalii legate de chestiunile prelabile privind relevanța în legătură cu admisibilitatea probei a se vedea: Edmund. M. Morgan, *Functions of Judge and Jury in the Determination of Preliminary Questions of Fact*, 43 HARV. L. REV. 169, (1929); Norman M. Garland, *An Essay On: Of Judges and Juries Revisited in the Context of Certain Preliminary fact Questions Determining The Admissibility of Evidence under Federal and California Rules of Evidence*, 36 SW. U. L. REV. 853, 854 (2008)].

³⁹ Michael S. Greger, *Preliminary Questions of Fact for the Judge...*, pp. 453-454.

standardul probei adecvat⁴⁰. De aceea, pe cale jurisprudențială, în cauza *Lego v. Twomey*⁴¹ s-a stabilit că acuzarea trebuie să dovedească că mărturisirea făcută de acuzat a fost voluntară (deci nu a fost obținută prin constrângere) prin raportare la standardul *preponderenței probelor*⁴². Ulterior acestei cauze, s-a stabilit că, de principiu, preponderența probelor se aplică tuturor întrebărilor preliminare privind admisibilitatea probelor, având în vedere al Cincilea Amendament, exceptând împrejurarea în care anumite state adoptă un standard mai ridicat⁴³.

Aplicarea standardului preponderenței probelor în ceea ce privește *preliminary question of fact* a fost criticată, deoarece, cu referire la admisibilitatea unei mărturisiri, a fost subliniat impactul pe care poate să îl aibă asupra soluției ce urmează a fi pronunțată în cauză. Așa fiind, autorul a precizat⁴⁴ că erorile privind admisibilitatea unei probe conduc în mod direct la creșterea riscului ca decizia juriului să fie influențată de probe lipsite de credibilitate și fiabilitate (în exemplul dat, luarea în considerare a unei mărturisiri forțate)⁴⁵.

⁴⁰ Michael S. Greger, *Preliminary Questions of Fact for the Judge...*, p. 470.

⁴¹ *Lego*, 404 U.S. (1972); pentru detaliile cazului a se vedea: Stephen A. Saltzburg, *Standard of Proof and Preliminary Questions of Fact...*, p. 276; Michael S. Greger, *Preliminary Questions of Fact for the Judge...*, pp. 463-464.

⁴² Timothy J. Martens, *Standard of Proof for Preliminary Questions of Fact...*, p. 124; Înainte ca instanța supremă americană să stabilească standardul probei pentru chestiunile preliminare legate de admisibilitatea declarației făcute pe patul de moarte, a se vedea William Durfor English, *Evidence – Dying Declaration – Preliminary Question of Fact*, 15 B. U. L. REV. 380, 380-385 (1935).

⁴³ Timothy J. Martens, *Standard of Proof for Preliminary Questions of Fact...*, p. 125.

⁴⁴ Stephen A. Saltzburg, *Standard of Proof and Preliminary Questions of Fact...*, p. 280.

⁴⁵ În doctrina americană curentul care militează pentru un standard al probei mai strict cu referire la *preliminary question of fact* poartă denumirea de „The Criminal Law Approach”

În dreptul britanic problema standardului probei este abordată dihotomic, în funcție de cel care poartă sarcina probei cu privire la *preliminary facts*. Astfel, dacă sarcina probei aparține uneia dintre părți (este dat exemplul capacității de a fi martor), standardul probei este *balance of probabilities* (balanța probabilităților). În schimb, dacă sarcina probei aparține acuzării, atunci standardul probei este *beyond reasonable doubt* (dincolo de îndoiala rezonabilă)⁴⁶.

Suntem de părere că în camera preliminară, prin raportare la obiectul camerei preliminare, standardul probei adecvat ar fi *probe clare și convingătoare*⁴⁷ pentru a proteja integral interesele acuzatului și deopotrivă interesele statului. Astfel, prin impunerea unui standard de probă intermediar, scade semnificativ riscul ca probele obținute neoiial să fie avute în vedere la pronunțarea unei hotărâri de condamnare și deopotrivă scade riscul unei erori judiciare.

Din punctul nostru de vedere standardul *dincolo de orice îndoială rezonabilă* nu este adecvat pentru soluționarea cererilor și excepțiilor în cameră preliminară, fiind prea strict. Dacă în literatura de specialitate din *common law* a fost invocat impactul pe care poate să îl aibă admisibilitatea

(abordarea penală); în acest sens a se vedea: Stephen A. Saltzburg, *Standard of Proof and Preliminary Questions of Fact...*, p. 281-282. Într-o cauză, pentru a sublinia importanța care trebuie acordată rezolvării chestiunilor preliminare privind admisibilitatea probei, judecătorul Weinstein a furnizat un exemplu: acuzatul este învinuit de săvârșirea infracțiunii de deținere de droguri și se pune problema dacă o scrisoare incriminatoare care ar permite juriului să îl găsească vinovat trebuie sau nu admisă în măsura în care aceasta ar fi fost obținută printr-o percheziție nelegală. Dacă se aplică standardul preponderenței probelor, atunci scrisoarea va fi admisibilă și va fi prezentată juriului, conducând în final la condamnarea acuzatului (a se Stephen A. Saltzburg, *Standard of Proof and Preliminary Questions of Fact...*, p. 282).

⁴⁶ Adrian Keane & Paul McKeown, *Modern Law of Evidence* 92-93 (14th ed. 2022).

⁴⁷ Timothy J. Martens, *Standard of Proof for Preliminary Questions of Fact...*, p. 126.

unei probe viciate asupra deciziei juriului, dreptul pozitiv cunoaște (cel puțin în teorie) mecanisme de contrabalansare a probelor viciate care scapă filtrului de legalitate pe care ar trebui să îl facă judecătorul de cameră preliminară. În concret, în măsura în care o probă neloială nu a fost exclusă în procedura de cameră preliminară, există posibilitatea ca procedând la evaluarea credibilității și a fiabilității probei, instanța să o înlăture prin raportare la dispozițiile art. 403 alin. (1) lit. c) C.proc.pen.. Cu toate acestea, având în vedere că nu există o incompatibilitate între funcția judiciară de verificare a legalității trimiterii în judecată și funcția judiciară de judecată [art. 3 alin. (3) C.proc.pen.], nu putem să nu ne întrebăm care ar fi considerentele care ar determina judecătorul de cameră preliminară să respingă cererile și excepțiile în cameră preliminară privind loialitatea/legalitatea administrării probelor, pentru ca mai apoi același judecător ce intră în compunerea completului de judecată să procedeze la înlăturarea probei din considerente ce țin de fiabilitatea acesteia.

Aparte de abordarea teoretică a standardului probei în cameră preliminară, suntem de părere că în exercitarea funcției judiciare a verificării legalității trimiterii în judecată, judecătorul de cameră preliminară trebuie să facă o analiză judicioasă a aspectelor menționate în cererile și excepțiile formulate, pentru a ține departe de fondul procesului orice probe obținute în mod nelegal sau neloial.

IV. Sarcina probei în camera preliminară

Pornind de la exemplul american, suntem de părere că în camera preliminară, sarcina probei aparține procurorului care trebuie să facă dovada că probele a căror excludere a fost cerută prin intermediul cererilor și

excepțiilor au fost legal administrate⁴⁸. Doctrina americană este unanimă și subliniază că sarcina probei în ceea ce privește împrejurările de care depinde admisibilitatea probei este guvernată de regula conform căreia aceasta aparține celui care a propus proba, fără să existe vreo prezumție că proba propusă este admisibilă sau inadmisibilă⁴⁹.

Cu alte cuvinte, acuzarea are obligația de a convinge judecătorul că probele pe care urmărește să le introducă în proces nu au fost obținute cu încălcarea drepturilor constituționale ale acuzatului⁵⁰ ori cu încălcarea dispozițiilor legale care guvernează administrarea probelor.

De o manieră identică, în dreptul britanic se arată că sarcina probei privind admisibilitatea aparține celui care urmărește să introducă în proces probele în discuție⁵¹.

⁴⁸ În cauza *Lego v. Twomey* [Lego, 404 U.S. (1972)], Lego a fost condamnat pentru săvârșirea unui jaf armat la o pedeapsă cu închisoarea între 25 și 50 de ani. În timpul procesului acuzarea a prezentat o mărturisire făcută de Lego pe perioada în care s-a aflat în custodia poliției, iar judecătorul a declarat că aceasta confesiune este admisibilă și poate fi prezentată juriului. Ulterior, pe calea unei căi extraordinare de atac, Lego a subliniat că judecătorul trebuia să aibă în vedere standardul „dincolo de orice îndoială rezonabilă”. Curtea Supremă a Statelor Unite a subliniat că admisibilitatea mărturisirii a fost corect apreciată de judecător prin raportare la standardul „preponderenței probelor”, iar în ceea ce privește sarcina probei, aceasta aparține acuzării: „Acuzarea trebuie să dovedească cel puțin prin raportare la standardul preponderenței probelor că mărturisirea a fost voluntară” înainte ca aceasta să fie admisă în proces și prezentată juriului (pentru detalii a se vedea Michael S. Greger, *Preliminary Questions of Fact for the Judge...*, pp. 463-464. Pe de altă parte, dacă se pretinde un standard de probă la fel de ridicat și în ceea ce privește admisibilitatea probelor, există posibilitatea ca funcția de acuzare să fie paralizată.

⁴⁹ De exemplu, procurorul trebuie să dovedească că mărturisirea acuzatului (inculpatului) a fost dată voluntar Ralph C. Barnhart, *The Determination of Facts ...* op.cit. p. 23.

⁵⁰ *United States v. Schipani*, pentru detalii a se vedea Stephen A. Saltzburg, *Standard of Proof and Preliminary Questions of Fact...*, p. 281.

⁵¹ ADRIAN KEANE & PAUL MCKEOWN, *MODERN LAW OF EVIDENCE* 92-93 (14th ed. 2022).

Având în vedere standardul probei propus precum și sarcina probei în camera preliminară, propunem o abordare cu totul diferită față de modelul furnizat de practica judiciară.

În practică, în măsura în care în camera preliminară se formulează cereri și excepții, judecătorul de cameră preliminară pretinde autorului cererilor și excepțiilor să facă dovada celor afirmate: de exemplu, dacă se invocă încălcarea principiului loialității în audierea martorului, inculpatului etc., autorul cererilor și excepțiilor trebuie să dovedească împrejurările din care rezultă încălcarea principiului loialității (de exemplu, promisiunile făcute martorului), iar în lipsa posibilității de a dovedi aceste împrejurări, cererile și excepțiile vor fi respinse.

Având în vedere că atât camera preliminară, cât și standardul probei sunt inspirate de sistemul acuzatorial, suntem de părere că trebuie să avem în vedere modelul propus de acest sistem care a aplicat cu succes (dar nu fără controverse) standardul probei cu referire la *preliminary facts*. Așa fiind, în măsura în care este invocată pe calea cererilor și excepțiilor administrarea probei în faza de urmărire penală cu încălcarea principiului legalității/loialității și întrucât conform art. 328 alin. (2) C.proc.pen. rechizitoriul conține numele și prenumele persoanelor care urmează a fi citate (persoane propuse de procuror pentru fi audiate în faza de judecată), cel care trebuie să facă dovada respectării principiului legalității/loialității este procurorul. Astfel, autorul cererilor și excepțiilor (cel care contestă loialitatea administrării probei) nu are sarcina de a dovedi neloialitatea administrării probelor. În schimb, poate formula propuneri de probe în camera preliminară prin care tinde să dovedească lipsa de temeinicie a afirmațiilor procurorului privind loialitatea administrării probei.

V. Concluzii

Propunerea făcută în cadrul acestui articol poate părea contraintuitivă într-un sistem adânc înrădăcinat în tradiția inchizitorială. Pot fi ridicate obiecții referitoare la standardul probei, ca de exemplu, împrejurarea că delimitarea standardelor exemplificate nu poate fi făcută cu ușurință și că o astfel de propunere ar putea genera mai multe întrebări decât răspunsuri. Deopotrivă, s-ar putea invoca existența unei prezumții de legalitate a actelor efectuate de organele judiciare în faza de urmărire penală.

Cu toate acestea, pornind de la modelul *common law*, suntem de părere că atât timp cât sunt administrate probe în camera preliminară, principiile privitoare la sarcina probei și standardul probei ar trebui să fie aplicabile și în această fază distinctă a procesului penal (care s-a transformat în ceea ce britanicii numesc *trial within a trial*).

Astfel, apreciem că în camera preliminară sarcina probei aparține parchetului în măsura în care a fost contestată modalitatea de obținere a probei în faza de urmărire penală, deoarece procurorul urmărește să se folosească de această probă pentru a dovedi vinovăția inculpatului. În măsura în care nu dovedește prin raportare la standardul „probe clare și convingătoare” că proba a fost obținută cu respectarea dispozițiilor legale sau în măsura în care autorul cererilor și excepțiilor face dovada nelegalității/neloialității probei, atunci judecătorul de cameră preliminară va dispune excluderea acesteia.

VI. Bibliografie

- A.D. BĂNCILĂ, *Camera preliminară după Decizia nr. 641/2016 a Curții Constituționale și Legea nr. 75/2016. Noile caracteristici ale procedurii și consecințe practice*, în *Dreptul* nr. 9/2016;
- A.I. Negru, *Administrarea și aprecierea probelor în procesul penal*, Editura Universul Juridic, București, 2022;
- ADRIAN KEANE & PAUL MCKEOWN, *MODERN LAW OF EVIDENCE* 88 (14th ed. 2022);
- Anthony LoMonaco, *Disproportionate Impact: An Impetus to Raise the Standard of Proof at Sentencing*, 92 N.Y. L. REV. 1225, (2017)
- Barbara J. Shapiro, *The Beyond Reasonable Doubt Doctrine: Moral Comfort or Standard of Proof*, 2 L. HUMAN. 149 (2008);
- Bill Vance, *The Clear and Convincing Evidence Standard in Texas: a Critique*, 48 BAYLOR L. REV. 391 (1996);
- Charles V. Laughlin, *Preliminary Questions of Fact: A New Theory*, 31 Wash. & LEE L. REV. 285 (1974);
- David N. Adair, Jr, *House Built on a Weak Foundation – Sentencing Guidelines and The Preponderance Standard of Proof*, FED. SENT'G REP., March/April 1992;
- Edmund M. Morgan, *Instructing the Jury upon Presumptions and Burden of Proof*, 47 HARV. L. REV. 59 (1993);
- Edmund. M. Morgan, *Functions of Judge and Jury in the Determination of Preliminary Questions of Fact*, 43 HARV. L. REV. 169 (1929)
- Frederick E. Vars, *Toward a General Theory of Standards of Proof*, 60 CATH. U. L. REV. 1 (2010);
- George M. III Dery, *The Atrophying the Reasonable Doubt Standard: The United States Supreme Court's Missed Opportunity In Victor V. Nebraska And Its Implications in The Courtroom*, 99 DICK. L. REV. 613 (1995);

- Gh. MATEUȚ, *Procedură penală. Partea generală*, Editura Universul Juridic, București, 2019;
- HOCK LAI HO, *A PHILOSOPHY OF EVIDENCE LAW. JUSTICE IN THE SEARCH FOR TRUTH* (2008);
- I. KUGLAY, în M. UDROIU ET AL *Codul de procedură penală, Comentariu pe articole*, Ediția 2, Editura C.H. Beck, București, 2017;
- I. NARIȚA, *Camera preliminară – sub aspectul neconstituționalității*, în *Dreptul* nr. 5/2014;
- J.T. McBaine, *Burden of proof: Degrees of Belief*, 32 CAL. L. REV. 242 (1944);
- James Q. Whitman, *The Origins of the Reasonable Doubt. Theological Roots of the Criminal Trial 2-3* (Yale University Press 2008);
- John Leubsdorf, *The surprising History of the Preponderance Standard of Civil Proof*, 67 FLA. L. REV. 1569 (2015);
- John Sorabji, *The English Approach to the Standard of Proof in Civil Proceedings in STANDARD OF PROOF IN EUROPE* 249 (2019);
- Kevin M. Clermont & Emily Sherwin, *A comparative View of Standards of Proof*, 50 AM. J. COMP. L. 243 (2002);
- L. CRISTE, *Aprecierea probelor și standardul probei, în procedura comună și în procedura acordului de recunoaștere a vinovăției, din perspectiva dreptului comparat*, în *CDP*, nr. 4/2018;
- M. MAREȘ, A. ȘANDRU, *Administrarea mijloacelor de probă în faza camerei preliminare*, în *Dreptul* nr. 9/2018;
- M. POPA, *Conexiuni între camera preliminară și rezolvarea cauzei de către procuror*, în *Pandectele române*, nr. 3/2017;
- M. UDROIU, *Sinteze de procedură penală. Partea specială*, Editura C.H. Beck, București, 2020;
- Mark Schweizer, *The Civil Standard of Proof – What Is It, Actually?*, 20 INT’I J. EVIDENCE & PROOF 217 (2016);

- Michael S. Greger, *Preliminary Questions of Fact for the Judge: The Standard of Proof for Pretrial Admissibility Problems*, 20 Sw. U. L. REV. 453 (1991);
- Mike Redmayne, *Standards of Proof in Civil Litigation*, 62 MOD. L. REV 167 (1999);
- Norman M. Garland, *An Essay On: Of Judges and Juries Revisited in the Context of Certain Preliminary fact Questions Determining The Admissibility of Evidence under Federal and California Rules of Evidence*, 36 Sw. U. L. REV. 853 (2008)];
- Ralph C. Barnhart, *The Determination of Facts Preliminary to Admission of Evidence in the Arkansas Courts*, 2 ARK. L. REV. 1 (1947);
- Randolph N. Jonakait, *Finding the Original Meaning of American Criminal Procedure Rights: Lessons from Reasonable Doubt's Development*, 10 U.N.H. L. Rev. 97 (2012);
- Robert A Wainger, *Santosky v. Kramer: Clear and Convincing Evidence in Actions to Terminate Parental Rights*, 36 U. MIAMI, L. REV. 369 (1982);
- Robert C. Power, *Reasonable and Other Doubts: The Problem of Jury Instructions*, 67 TENN. L. REV. 45 (1999);
- Seymour D. Thompson, *A Treatise on the Law of Trials in Actions Civil and Criminal* (1889)];
- Stephen A. Saltzburg, *Standard of Proof and Preliminary Questions of Fact*, 27 Stan. L. REV. 271 (1975);
- T. POP, *Drept procesual penal. Partea generală*, vol. III, Editura Tipografia Națională S.A., Cluj, 1946;
- Theodore Waldman, *Origins of the Legal Doctrine of Reasonable Doubt*, 20 J. HIST. IDEAS 299 (1959);
- Thomas P. Gallanis, *Reasonable Doubt and the History of the Criminal Trial*, 76 U.CHI. L. REV. 941, 941-964 (2009);

- Timothy J. Martens, *Standard of Proof for Preliminary Questions of Fact under the Fourth and Fifth Amendments*, The, 30 ARIZ. L. REV. 119 (1988);
- William Durfor English, *Evidence – Dying Declaration – Preliminary Question of Fact*, 15 B. U. L. REV 380 (1935);
- Worku Yaze Wodage, *Burdens of proof, Presumptions and Standard of Proof in Criminal Cases*, 8 MIZAN L. REV. 252 (2014).